

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗІ СТУДЕНТАМИ

А Обґрунтовуються шляхи до ефективного педагогічного спілкування, завдяки якому відбувається соціально-психологічна взаємодія викладачів зі студентами. Розглядаються характерні особливості реалізації системи підготовки викладачів вищих навчальних закладів до ефективною педагогічної взаємодії.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, викладач, студенти, вищий навчальний заклад, ефективна підготовка вчителів.

Постановка проблеми. Основним завданням вищої школи нині є задоволення потреби особистості в знаннях, які б дозволяли адаптуватися в сучасному світі. А це, у свою чергу, потребує відповідної підготовки викладачів вищих навчальних закладів [5, с. 69].

Незаперечним є факт, що професійна діяльність кожного науково-педагогічного працівника є неперервним процесом розв'язання навчально-виховних завдань, спрямованих на розвиток особистості студента. Її ефективність визначається ціннісними орієнтаціями педагога, а потреби гуманізації освіти зумовлюють творчу, вільну діяльність викладача вищої школи, спрямовану на прогресивний розвиток особистості [5, с. 69].

Аналіз актуальних досліджень. Справа в тому, що педагогічна професія відноситься до соціономічних видів праці, де спілкування зі сторони, що супроводжує трудову діяльність, стає професійно значущою, суттєвою стороною. У роботах М. Борисевського, В. Галузюка, М. Заброцького, В. Канкалика, Я. Коломінського, О. Киричука, С. Максименка, С. Мусатова, О. Леонтєва, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін. обґрунтовується розуміння педагогічного спілкування як суттєвої, глибинної характеристики педагогічного процесу, різновиду професійного спілкування, завдяки якому відбувається соціально-психологічна взаємодія вчителя з учнем. Змістом такої взаємодії виступає обмін інформацією, пізнання особистості учнів, здійснення виховних впливів, створення оптимальних умов для розвитку мотивації навчання і забезпечення творчого характеру навчальної діяльності тощо [3, с. 3]. Розгляданню даного питання присвятили свої праці й такі відомі вчені як Г. Балл, І. Зязюн, М. Лещенко, Н. Ничкало, Л. Орбан, С. Сисоєва та ін. [1; 2; 4].

Ураховуючи те, що наше дослідження також пов'язане з подібними важливими науково-практичними завданнями, **мета статті** полягає у виокремленні характерних особливостей реалізації системи підготовки викладачів до ефективною педагогічної взаємодії зі студентами у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши низку публікацій, які торкаються суттєвих питань нашого дослідження, перш за все, нагадаємо, що викладачем гуманізму вважають відо-

мого американського вченого Карла Роджерса [8]. Серед визначальних ознак технології гуманізму виокремлюють такі: зміщення пріоритетів на розвиток психічних, фізичних, інтелектуальних, моральних та інших сфер особистості замість опанування обсягу навчальної інформації; зосередження зусиль на формуванні вільної, активної, думаючої і діючої особистості, громадянина-гуманіста, який здатний робити обґрунтований вибір у різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях; забезпечення належних організаційних умов для успішного переорієнтування навчально-виховного процесу з традиційних підходів на інноваційні [6, с. 69].

Треба зазначити, що із загальної системи цінностей виділяють найголовнішу – відносини між викладачем та студентом. Гуманістична педагогіка стверджує вихованця в ролі активного, свідомого, рівноправного учасника навчально-виховного процесу, співробітника, помічника викладача. Ця педагогіка будується на принципах свободи, відповідальності, творчості, співтворчості. Педагоги-гуманісти цінують викладача не лише як фахівця, що глибоко знає свою дисципліну та уміє її викладати, а й людину. Педагог мусить володіти емоційною стабільністю, відповідально ставитись до викладання, вірити у здібності своїх студентів, налаштовуватись на теплі, дружні відносини з ними. При цьому поза увагою не повинен залишатися внутрішній світ особистості кожного студента, його самосвідомість, цільові орієнтири, установки, цінності, духовні потреби, особисті програми життя і поведінки, що можна назвати суб'єктивним досвідом особистості. Гуманізацію освіти треба розуміти як відмову від авторитарної педагогіки з її педагогічним тиском на особистість, що заперечує саму можливість встановлення нормальних людських стосунків між викладачем і студентом, забезпечення атмосфери комфорту [6, с. 69].

Як зазначалося вище, всесвітньо відомим гуманістом є Карл Роджерс. Ми ж плануємо ознайомити читачів із педагогічними ідеями його послідовника, колишнього учня, не менш відомого американського вченого, психолога, педагога Томаса Гордона, який, на жаль, протягом тривалого часу залишався поза увагою наших вітчизняних науковців. Саме у вивченні його творчого шляху та наукових праць міститься новизна нашого дослідження.

Томас Гордон народився у Сполучених Штатах Америки в 1918 році. Тривале спілкування та співпраця з Карлом Роджерсом суттєво вплинули на його світогляд. Під час розроблення власної педагогічної системи він неодноразово посилався на блискучі та прогресивні ідеї свого вчителя.

Томас Гордон написав дев'ять книг та понад п'ятдесят публікацій, в яких пропонував різні шляхи до ефективного спілкування та міжособистісної взаємодії. Він розробив спеціальні навчальні курси для батьків, учителів, керівників з метою допомогти їм продуктивно діяти та співпрацювати зі своїми дітьми, учнями, підлеглими.

Враховуючи мету нашої статті, зосередимо увагу на запропонованому Томасом Гордоном курсі «Ефективна підготовка вчителів». Керуючись поглядами вченого та посилаючись на його ідеї, серед особливостей реалізації системи підготовки викладачів до педагогічної взаємодії зі студентами, виокремимо такі:

- 1) практична спрямованість (перевірені навички, а не туманні абстракції);
- 2) забезпечення неперервного розвитку студентів (навички, що допомагають студентам розвиватися);
- 3) створення умов для активної позиції студента в ході навчального процесу (альтернатива грі в «дресованих собачок»);
- 4) дотримання єдиних правил (єдині правила для будь-якого віку і типу студентів);
- 5) реалізація співробітництва зі студентами в ході організації навчального процесу (причини витрачання часу на підтримку дисципліни та поради як цього уникати);
- 6) конструктивістський підхід до розв'язання проблем (шляхи розв'язання протиріччя між авторитарністю і потуранням).

З метою ефективного роз'яснення зазначених особливостей, зупинимось на кожній з них та проаналізуємо їх якомога детальніше.

1) *Практична спрямованість (перевірені навички, а не туманні абстракції)*. На жаль, досить часто з різних причин з'являються сумніви у якості педагогічної освіти багатьох викладачів. Справа у тому, що ті викладачі, які гарно знають теорію, на практиці часом не вміють дати визначення та коректно застосувати такі поняття як «ефективність викладання», «свобода у придбанні знань», «гуманізм освіти», «міжособистісне спілкування» тощо [7, с. 6–7].

Трапляється це тому, що під час навчання у ВНЗ до майбутніх викладачів постійно доноситься ідея стосовно того, що «у студентів також є потреби, які необхідно поважати», однак не розкриваються методи, як конкретно необхідно діяти, щоб продемонструвати повагу до тих самих потреб студентів. На переконання Томаса Гордона, у таких випадках можна скористатися курсом «Ефективна підготовка вчителів», завдяки якому викладачі мають можливість ознайомитися з методом безпрограшного розв'язання конфліктів, що здатен розвіяти будь-які сумніви викладача. Цей метод базується на шести східцях, долаючи які, викладач і студенти можуть вирішувати проблему до тих пір, поки не створиться ситуація, коли права викла-

дача і права студентів поважаються рівною мірою [7, с. 6–8].

Використовуючи метод безпрограшного розв'язання конфліктів, викладачі задовольняють потреби студентів, не нехтуючи своїми власними правами, тобто, повага до студентів вже не є абстрактною ідеєю, оскільки викладач починає розуміти, як цього можна досягти.

Щось аналогічне можна сказати і про ідею «демократії у групі». Як зазначав Томас Гордон, під час занять на курсах «Ефективна підготовка вчителів» інструктори демонструють викладачам алгоритми необхідних дій і допомагають набутти навички, які необхідні для створення справжньої демократії. Учасники даного процесу, включаючи викладача, спільно визначають правила, які в подальшому необхідно дотримуватися. Крім того, курс «Ефективна підготовка вчителів» пропонує викладачам альтернативні методи, завдяки яким застосування влади й авторитета викладача не є обов'язковим [7, с. 7–8].

2) *Забезпечення неперервного розвитку студентів (навички, що допомагають студентам розвиватися)*. «Зростання і розвиток» студентів – це мета, яку намагаються досягти всі навчальні заклади і всі викладачі. Однак, як зазначав Томас Гордон, схвалені методи викладання, що використовуються більшістю викладачів, гарантують лише постійну залежність студентів від них. Замість того, щоб розвивати та підвищувати у студентів відповідальність, більшість викладачів часто намагаються до чогось їх примусити: наприклад, наголошують на тому, що саме вони повинні вчити, яким чином, коли і якою мірою.

Хоча більшість викладачів бажають бачити своїх студентів відповідальними і незалежними, їм часто не вистачає вміння працювати зі студентськими колективами таким чином, щоб виховати у студентів якості, яких їм інколи бракує: самодисципліну, відчуття власної відповідальності, самостійність і самоконтроль. Оскільки викладачі набувають такі вміння нераптово, їх треба неперервно прищеплювати [7, с. 8].

Необхідно підкреслити, що ефективного зростання та розвитку студентів можна досягти, користуючись методом активного слухання, завдяки якому викладачі успішно вирішують проблеми, що заважають навчанню, причому студенти самі знаходять рішення, а не чекають, коли їм його підкажуть, як це, зазвичай, відбувається, коли викладач особисто втручається в рішення проблем студентів. Коли студентам дають можливість розв'язувати свої проблеми самостійно, в них виховується почуття відповідальності і самостійності [7, с. 9].

Утримуючись від того, щоб надати пораду або запропонувати можливий варіант розв'язання проблеми студенту, який потрапив у скрутне становище, та, застосовуючи активне слухання, викладач викликає у студента бажання самостійно вирішити інші, серйозніші проблеми й пробуджує в нього його власні варіанти щодо їхнього розв'язання.

У випадках, коли студенти заважають викладачу та відволікають його від виконання основних функцій, викладач може застосовувати я-повідомлення,

що покладають відповідальність за поведінку на студентів [7, с. 10].

3) *Створення умов для активної позиції студента у ході навчального процесу (альтернатива гри в «дресованих собачок»)*. Як наголошував Томас Гордон, інколи навчальні заклади змушують студентів грати в «дресованих собачок», які весь час вчаться, і, на жаль, ні про що інше особливо не замислюються [7, с. 11].

Учений підкреслював, що останнім часом багатомовним навчальним закладам США надається повна свобода щодо визначення змісту навчального процесу, в результаті чого у студентів з'являється більше стимулів до навчання [7, с. 11–12].

Крім того, на думку Томаса Гордона, для викладачів, котрі переконані, що метод «дресованих собачок» не вирішує всі проблеми навчального процесу, ефективною альтернативою є запропонована ним концепція. Хоча вона надає студентам значно більше свободи, вседозволеність не допускається, а тому виховується відповідальність і самодисципліна, завдяки чому у студентів встановлюються демократичніші стосунки як з викладачами, так і зі своїми однолітками [7, с. 12–13].

4) *Дотримання єдиних правил (єдині правила для будь-якого віку і типу студентів)*. У більшості книг з педагогіки стверджується, що кожна вікова група студентів вимагає від викладача дещо різних методів, навичок і стратегій, а тому навчання на різних курсах повинно будуватися по-різному, хоча основні принципи побудови ефективних взаємовідносин між викладачем і студентами завжди залишаються незмінними [7, с. 12–13].

Навички і методи, запропоновані Томасом Гордоном, у рівній мірі корисні і можуть бути застосовані під час викладання студентам будь-якого курсу та будь-якої вікової категорії. Треба підкреслити, що основний принцип педагогіки вченого полягає в тому, що студенти в будь-якому віці, перш за все, є людьми, а тому між ними і викладачами повинні будуватися лише людські взаємовідносини [7, с. 13].

Як зазначав Томас Гордон, інколи у навчальних закладах надмірна увага приділяється таким відмінностям між студентами, як етична приналежність, рівень інтелектуального розвитку, здібності, соціальний і економічний статус їхніх родин. Загальна практика, що дозволяє класифікацію, тестування, оцінку, «навішування ярликів», припасовування студентів під шаблони, є дуже шкідливою, тому що через це часто у навчальних закладах до студентів відносяться не як до особистостей, а як до невизначеної маси, що поділена на невстигаючих чи обдарованих, з бідних чи багатих сімей, із високим чи низьким показником інтелекту, гіперактивних чи занадто спокійних, із великим чи малим потенціалом тощо. Небезпечність такого розподілення студентів на категорії доведена у багатьох наукових дослідженнях: категоризація не лише шкодить самовідчуттю студентів, але й формує хибні сподівання у викладачів, від чого помітно знижується якість викладання [7, с. 13].

Томас Гордон наголошував, що між студентами є більше подібностей, ніж відмінностей. Перш за

все, всі вони є людьми і всім їм притаманні людські риси, людські почуття та людська реакція. Оскільки викладачі – також люди, ефективність викладання може будуватися на основі загальної теорії людських відносин. Відомо, що кожному студентові подобається дізнаватися про щось нове, але щоразу, коли йому це не вдається, він починає нудьгувати. Крім того, студенти часто засмучуються, коли їх сварять за погану роботу або невдачу. Коли ж викладач застосовує ще й владу, студенти швидко переймають один у одного засоби протистояння йому, тому що за свою незалежність готові посперечатися у кожному зручному випадку, адже будь-якій людині подобається, коли її хвалять, і не подобається, коли сварять [7, с. 13–14].

Навички і методи, запропоновані Томасом Гордоном, передбачають однаково позитивне ставлення до всіх без винятку студентів. Саме тому викладачі вважають, що курс «Ефективна підготовка вчителів» підходить і для «обдарованого» студента, і для студента з бідної сім'ї, і для того, чий батьки багаті. Наприклад, метод активного слухання чудодійно діє щодо будь-яких студентів, так як усі вони хочуть, щоб їх почули, зрозуміли і сприймали такими, якими вони є насправді. Метод я-повідомлень стосовно неслухняних студентів, котрі можуть заважати викладачу або іншим студентам, значно послаблює їх захисну реакцію, оскільки вони починають захищатися лише тоді, коли на них нападають або намагаються їх принизити [7, с. 13–15].

5) *Реалізація співробітництва зі студентами в ході організації навчального процесу (причини витрачання часу на підтримку дисципліни та поради як цього уникати)*. Іноді студенти поведуться погано, заважаючи і викладачу, й іншим студентам, через що дотримання дисципліни в аудиторії для багатьох викладачів стає серйозною проблемою [7, с. 14–15].

Зі слів Томаса Гордона, під час проведення курсів «Ефективна підготовка вчителів» з'ясувалося, що лише деякі викладачі мають достатню підготовку для того, щоб працювати з розбещеними студентами [7, с. 15].

Увійшовши до аудиторії, викладач планує навчати студентів, а не підтримувати їх дисципліну. Багато молодих викладачів через свою самовпевненість вважають, що їм ніколи не доведеться вирішувати питання дисципліни. Досвідчені ж викладачі знають, що наводити лад все-таки необхідно, хоча погоджуються, що це є дуже неприємною справою. Таким викладачам теж хочеться займатися викладанням, а не встановленням дисципліни, адже вони отримують найбільше задоволення тоді, коли їхні студенти вчаться [7, с. 15].

Серед причин того, чому безліч викладачів витрачають чимало часу на те, щоб підтримувати в аудиторії дисципліну, вважається, що це відбувається тому, що викладачі намагаються наводити лад за допомогою покарань або загроз. Треба відмітити, що такий підхід спрацьовує далеко не завжди, оскільки репресивні та владні методи, як правило, провокують протидію, заколот або бажання помститися. Навіть, якщо викладачу пощастить змінити поведінку студента, той знову повертається

до колишньої поведінки, як тільки викладач зникає за дверима аудиторії або підходить до дошки [7, с. 15–16].

Коли викладачі оволодівають навичками підтримання порядку без застосування влади, вони починають зовсім по-іншому міркувати щодо дисципліни. Традиційна силова мова поступається місцем мові, в якій немає примусу, де все рідше доводиться застосовувати такі поняття, як «навести лад», «застосувати владу», «бути суворішим», «дорікати», «сварити», «наказувати», «вимагати» тощо. Навіть сам термін «дисципліна» поступово зникає з їхнього лексикону, так як замість подібних термінів викладач починає користуватися такими висловлюваннями: «вирішення проблеми», «розв'язування конфліктів», «співробітництво», «взаємодія», «спільне прийняття рішень», «задоволення потреб» тощо [7, с. 15–16].

6) *Конструктивістський підхід до розв'язання проблем (шляхи розв'язання протиріччя між авторитарністю і потуранням)*. Стосовно того, яким повинен бути навчальний заклад, суворим з жорсткою внутрішньою дисципліною чи вільним і демократичним, існують протилежні точки зору, що створюють враження, ніби суперечності щодо цього питання ніколи не зникнуть, оскільки виникають постійно і розділяють на окремі табори і студентів, і викладачів, і адміністрацію навчального закладу. Адміністратори часто скаржаться на студентів, котрі здаються їм надто «прогресивними», а студенти скаржаться на викладачів, котрі, на їх погляд, відрізняються надмірною консервативністю. В результаті, безперестанно ламаються списи в безпредметних суперечках щодо того, чи не діє навчальний заклад поза загальноприйнятими цінностями, особливо, коли мова заходить про те, чи варто «застосувати владу», чи дати студентам повну свободу [7, с. 16–17].

Як відмічав Томас Гордон, курс «Ефективна підготовка вчителів» позбавлений такого протиріччя. У ньому відсутні обидві думки з тієї причини, що вони є продуктом деструктивної філософії, яка впливає негативно не лише на взаємовідношення між викладачем і студентами, але й узагалі на будь-які людські стосунки. Обидві позиції відобра-

жають принцип «все або нічого» і вимагають силового рішення проблеми. Прибічники твердості та жорсткого авторитарного управління хочуть, щоб дорослі керували і підкоряли собі студентів, використовуючи ту владу й авторитет, котрі у них є. Ті ж, хто відстоює свободу для студентів, підсвідомо створюють умови, за яких студенти можуть влаштувати таке життя викладачам і адміністрації навчального закладу, що тим ніхто не позаздрить. Яка б ідея не перемогла, інша сторона опиняється в програвші [7, с. 17].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у педагогічній діяльності на перший план завжди мають виступати загальнолюдські цінності, так як саме вони визначають гуманістичний підхід до кожного студента, та сприяють розвитку професійної самосвідомості викладачів.

Щодо переконань Томаса Гордона, на наш погляд, учений широко висвітлив характерні особливості реалізації системи підготовки викладачів до ефективної педагогічної взаємодії зі студентами. Досвід Томаса Гордона може суттєво збагатити сучасну українську педагогічну теорію й практику, а тому заслуговує на пильну увагу вітчизняних науковців, викладачів і педагогів. Водночас зауважимо, що дана стаття не претендує на вичерпне дослідження проблеми, що розглядалася, а тому потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Балл, Г. Гуманізація освіти в контексті сучасності: психолого-педагогічні орієнтири / Г. Балл // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3. – С. 21–29.
2. Лещенко, М. П. Технології підготовки вчителів до естетичного виховання за рубежом (на матеріалах Великобританії, Канади, США): дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / М. П. Лещенко. – АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, Київ, 1996. – 382 с.
3. Максименко, С. Д. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування) / С. Д. Максименко, М. М. Заброцький. – Київ : Главник, серія «Психологічний інструментарій», 2005. – 112 с.
4. Орбан, Л. Е. Психологія професійної діяльності і спілкування / Л. Е. Орбан, Д. М. Гріджук. – Київ : Преса України, 1997. – 192 с.
5. Погоріла, С. Особистісно-професійна характеристика викладача вищого навчального закладу / С. Погоріла // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 1. – С. 69–75.
6. Стичинська, О. Ціннісні орієнтації сучасного педагога / О. Стичинська // Освіта. Технікуми, коледжі. – 2008. – № 2(21). – С. 68–69.
7. Gordon, Th. Teacher effectiveness training / Th. Gordon. – New York : Three Rivers Press, 2003. – 365 p.
8. Rogers, C. Client-centered Therapy: Its Current Practice, Implications and Theory / Carl Rogers. – London: Constable; New Ed edition. – 2003. – 576 p.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 01.09.2016

Исаева С. Д. Характерные особенности реализации системы подготовки преподавателей к эффективному педагогическому взаимодействию со студентами.

Обосновываются пути к эффективному педагогическому общению, благодаря которому происходит социально-психологическое взаимодействие преподавателей со студентами. Рассматриваются характерные особенности реализации системы подготовки преподавателей высших учебных заведений к эффективному педагогическому взаимодействию.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, преподаватель, студенты, высшее учебное заведение, эффективная подготовка учителей.

Isaieva S. D. Typical peculiarities of realization of teachers training system for effective pedagogical interaction with students.

Ways to effective pedagogical communication, due to which social and psychological interaction between teachers and students take place, are substantiated in the article. Six typical peculiarities of realization of teachers training system for effective pedagogical interaction with students in higher educational establishments are analyzed.

Key words: pedagogical interaction, a teacher/instructor, students, higher educational establishment, teacher effectiveness training.